

РЕЗЮМЕ

В. А. Смирнов. Основные законы информационной педагогики.

В статье сформулированы и охарактеризованы основные законы информационной педагогики. Обоснована актуальность этих законов при смене образовательной парадигмы и построении педагогики новейшего времени, которая вызвана переходом общества от индустриального к постиндустриальному (информационному).

Ключевые слова: педагогические закономерности, законы педагогики, информационная педагогика, педагогическая ситуация, информационные потоки, информационное общество.

SUMMARY

V. Smirnov. Fundamental laws of information pedagogics.

The fundamental laws of information pedagogics are formulated and described. Is substantiated the urgency of these laws during the change of educational paradigm and construction of the newest time pedagogics, which occurs upon society transfer from the industrial to the post-industrial (information).

Key words: pedagogical regularities, the laws of pedagogics, information pedagogics, pedagogical situation, information traffics, information society.

УДК 37.037:373.51:94(477)

Ю. О. Тимошенко

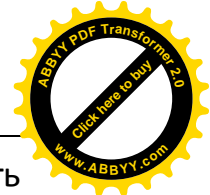
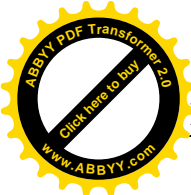
Національний університет
фізичного виховання і спорту України

ІСТОРІЯ СТАНОВЛЕННЯ ФІЗИЧНОГО ВИХОВАННЯ У ШКОЛАХ УРСР

У статті проаналізовано процес становлення і формування фізичного виховання в загальноосвітніх та спеціальних школах, його історичні особливості й тенденції. Розглянуто організацію навчального процесу та зміст фізичного виховання, критерії оцінювання фізичного розвитку дітей. Показано соціальне тло, на фоні якого конституюється система фізичного виховання в навчальних закладах.

Ключові слова: органи народної освіти, фізичне виховання, фабрично-заводське учіння, школа, методика, гурток, військовізація.

Постановка проблеми. Будь-який дослідник минувшини мусить пам'ятати застереження Аристотеля з приводу того, що люди бажають і говорять дуже часто не одне й те ж. Інколи вони говорять найпрекрасніші слова, а бажають лише того, що видається вигідним. Отже, можна дійти висновку, що фактично спорт у ці роки існує як би у двох реальностях. В одній – справжній, життєвій реальності – він культивується значною кількістю людей, які долають величезні труднощі: бідність, нестача найнеобхіднішого, відсутність інвентаря – аби мати улюблене заняття. В іншій – сучасними словами, віртуальній реальності – мільйони (і ніяк не менше) спортсменів загартовують своє здоров'я для наступних перемог і

незначні проблеми лише додають їм азарту. Цю реальність унаочнюють фізкультурні паради, вона відбита в кіно і газетних кліше. Але спорт в цьому випадку не є особливим – у такому роздвоєному житті існували всі громадяни СРСР, ця роздвоєність пронизує всі сфери радянського суспільства.

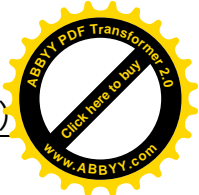
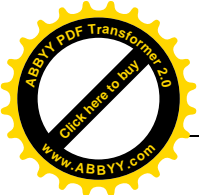
Мета статті – з'ясувати історичні особливості появи уроків фізичного виховання у школах України.

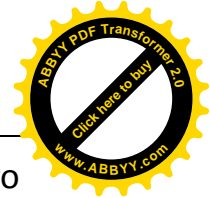
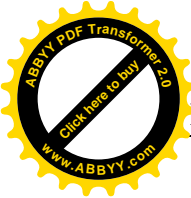
Хронологічні рамкислідження охоплюють 1920–30-ті рр. Об'єктомдослідження є фізична культура і спорт у Радянському Союзі, зокрема в УРСР, у 1920–30-ті рр. Предметомдослідження є становлення фізичного виховання у школі. Робота ґрунтується на використанні історичного аналізу наукової літератури та джерел; системного та порівняльного аналізу.

Виклад основного матеріалу. Досліджуючи 1920-ті рр. зауважуємо, що спорт як такий радянську владу цікавив мало, тому й питання про спортивні (фізкультурні) навчальні заклади не стояло. Натомість у контексті оздоровлення населення у 1927–1928 рр. у школах Народного комісаріату освіти (далі – НКО) з'являються уроки фізичного виховання, які досить важко пробивають собі шлях до життя. Як і в інших сферах культурного життя цього часу – в освіті також ідуть дискусії щодо організації навчального процесу, місця і ролі в ньому вчителя та учня. Це ж стосується й фізичного виховання.

До часу справою фізичного виховання повністю керувала Вища рада фізичної культури (надалі – ВРФК). Однак не маючи відповідного апарату, підготовлених освітянських кадрів вона не могла охопити всі шкільні установи і поставити роботу належним чином. Зауважимо, що раніше, до середини 1920-х рр., уроки фізичного виховання присутні у шкільній програмі спорадично, з ініціативи самих учителів-фізкультурників. Із 1927 р. НКО включає до свого плану справу фізичного виховання і спільно з ВРФК проводить роботу, щодо охоплення всіх навчальних закладів (хоча ще в 1926–1927 н. р. були створені методичні програми з фізичного виховання для трудових шкіл та педагогічних технікумів). Саме в цей час починають розроблятися організаційні та науково-методичні питання щодо втілення в життя всіх необхідних заходів з фізичного виховання.

Загальна робота НКО в сфері фізичної культури розвивалася за такими напрямками:

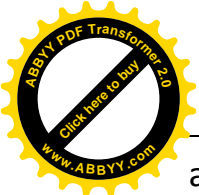

- організаційне та навчально-методичне вдосконалення фізичного виховання в установах НКО, особливо масових;
- підготовка та перепідготовка викладачів фізичного виховання;
- вивчення та раціоналізація життя й роботи освітніх установ щодо покращення фізичного стану учнів (вдома, навантаження, харчування, шкільний режим тощо);
- сприяння розвитку науково-дослідної роботи у сфері фізичної культури [1].

Для покращення організаційної роботи з фізичного виховання, розробки основних питань науково-методологічного характеру та практичної реалізації їх у навчальний процес при всіх органах народної освіти наприкінці 1920-х рр. створюються відповідні комісії як у центрі, так і на місцях. Оскільки це новий напрям освітянської діяльності, НКО корелює свою роботу з ВРФК, Наркоматом охорони здоров'я (надалі – НКЗ), Українським військовим округом та науковими й дослідними установами: Інститутом педагогіки, кафедрою фізкультури, Інститутом гігієни, медичними інститутами. Завдяки такій згуртованій послідовній роботі досить швидко вдалося охопити всі навчальні заклади: 4-річні сільські школи, 7-річки, ФЗУ (*фабрично-заводське учіння*), профшколи, політосвітні установи, технікуми й інститути.

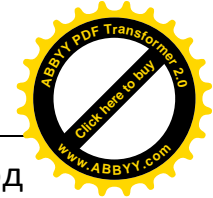
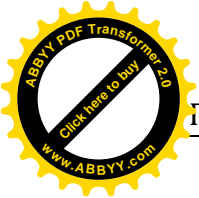
У методичному плані впродовж цих років підготовлені положення та інструкції: про районні шкільні зали та майданчики фізкультури, про шкільні зали фізкультури (для міських та сільських шкіл), про майданчики фізкультури при школах, про стандартне обладнання залів і майданчиків фізкультури. Це дуже важливий пласт роботи, оскільки на місцях фахівців необхідної кваліфікації не було. Тому інструктивно-методичне забезпечення дозволяло навіть за таких обставин розгорнути примітивну роботу з фізичного виховання дітей. Варто врахувати, що в переважній більшості навчальних закладів УСРР (як і загалом Радянського Союзу) були відсутні спортивні зали. Тому треба було створювати пришкільні спортивні майданчики силами самих школярів, де у великій пригоді ставали методичні розробки НКО. Паралельно з такою роботою, піднімається питання перед Радою Народних Комісарів (надалі – РНК) аби при будівництві нових шкільних приміщень передбачалася побудова спортивних залів. Забігаючи наперед зазначимо, що це питання буде

актуальне ще впродовж багатьох наступних десятиліть, оскільки аж до середини 1950-х рр. стандартні проекти шкіл (і ті, по яких відбудовували школи після II Світової війни) не передбачали спорудження приміщень для фізичного виховання. Це ще раз підтверджує, що за радянською риторикою про оздоровлення, виховання здорового покоління тощо, дуже часто не було практичної роботи. Опосередковано це підтверджує й боротьба за те, аби вже наявні спортивні зали чи пристосовані для цього приміщення не відбиралися або не перепрофільовувалися для іншої мети. Ці питання також фіксувалися в партійних і комсомольських документах починаючи з 1920-х рр. і залишалися актуальними аж до середини XX ст.

Окрім початкової та середньої школи, в ці роки дискутується питання про фізичне виховання у вищих навчальних закладах (надалі – ВНЗ, тоді до них відносилися й технікуми). Зокрема, планувалося, що ВНЗ виділятимуть по 3 години щотижня спеціально на оздоровчу фізкультуру в межах загального навчального навантаження і використовуватимуть їх щодня по 0,5 годин чи тричі на тиждень по 1 годині. Для здійснення медичного контролю передбачалося введення штатної посади лікаря – якщо й не в кожному ВНЗ, то хоча б по лікарю на всі ВНЗ у таких містах як Київ, Харків, Одеса, Дніпропетровськ, Кам'янець-Подільський та ін.

Оскільки в перші роки радянської влади однозначної відповіді на питання важливості/неважливості фізичної культури для влади дано не було, а пізніше домінував переважно гігієнічний підхід до неї, на момент запровадження фізичного виховання в навчальних закладах з'ясувалося, що реалізовувати його практично нікому. Тому спочатку створюється програма підготовки вчителів із фізкультурників, які бажали працювати в школі на Харківських однорічних курсах фізичної культури (що виникають трохи раніше). Далі планувалося перетворити їх на технікум фізичної культури, зберігши одночасно тип однорічних курсів при педагогічних інститутах у Києві та в Донбасі (при одному з педінститутів). На базі Київського та Харківського медичних інститутів планували започаткувати підготовку лікарів-фізкультурників (сучасними словами – спортивних лікарів), а при Одеському – лікарів санітарно-курортної фізкультури [2]. У цілому спрямованість освітянської роботи щодо фізичного виховання була перспективною, але реалії тодішнього життя не дозволили повною мірою її реалізувати.

Про **зміст фізичного виховання в школі** у досліджуваний період можемо дійти висновку на основі деяких матеріалів II Всеукраїнської науково-методичної конференції з фізичної культури, що проходила у 1928 р. Зокрема, відомо, що облік знань із фізичного виховання проводився двічі на рік – на початку і в кінці навчального року. і був обов'язковим лише для старших класів (*старшого концентру*) трудових шкіл, профшкіл, та шкіл ФЗУ. Він складався з трьох частин: лікарсько-антропометричного контролю, перевірки практичних знань та педагогічного контролю (теоретичних знань).

Лікарсько-антропометричний контроль був обов'язковим для всіх вікових груп обох статей і полягав переважно в антропометричних вимірах: ріст сидячи і стоячи, розмах рук, вага, окружність грудей у стані спокою.

Перевірка практичних знань (іспит з фізичного виховання) проводилася за трьома віковими групами – 12–14 років; 15–16 років; 17–18 і старші. Вона полягала в наступних випробуваннях:

1. Вік 12-14 років:

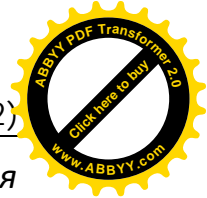
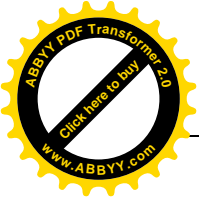
- біг 30-50 метрів (дівчата/хлопці);
- метання м'яча в ціль;
- стрибок (*плиг*) з розгону в довжину;
- підготовчі вправи (комбінація з вивчених гімнастичних елементів на 4/4 по два рухи в такт).

2. Вік 15–16 років:

- біг 60–100 метрів (дівчата/хлопці);
- штовхання полегшеної кулі (5 кг) для хлопців; метання м'яча з ручкою чи полегшеної кулі – для дівчат;
- стрибки з розгону в висоту;
- підтягування у звичному висі (тільки за допомогою рук) для хлопців, у змішаному висінні – для дівчат;
- плавання 25 м (цей норматив у даній віковій групі був не обов'язковим і проводився там, де для цього були умови).

3. Вік 17–18 років:

- біг 100 м;
- метання гранати кращою рукою, штовхання нормальної кулі (7,5 кг) – для юнаків; для дівчат – метання м'яча з ручкою чи штовхання полегшеної кулі (сума рук);

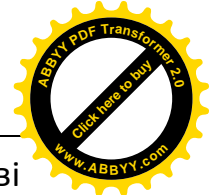
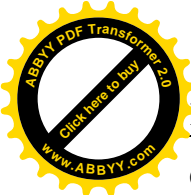

- лазіння чи підтягування – для хлопців; вправи на прес (для черевного тиску) – для дівчат;
- опірний стрибок чи стрибок з розгону у висоту – для хлопців; стрибок з розгону у висоту – для дівчат;
- плавання 50-100 м. [3].

Педагогічний контроль передбачав урахування відвідуваності занять, ставлення до них учнів, перевірку пройденого теоретичного курсу, особисту гігієну та чистоту одягу учнів, знання останніми гігієнічних процедур як то зарядка, загартовування та використання сонячних і повітряних ванн. Усе це разом оцінювалося за чотирибальною системою: кепсько, задовільно, добре, гарно [4].

Із того, що в одній із доповідей на конференції було озвучено вимогу, щоб за загальної оцінки успішності учня по загальноосвітнім дисциплінам враховували успішність на заняттях із фізичного виховання, можемо припустити, що такої практики не було або ж вона не завжди витримувалася. Якщо так – то фіксуємо упереджене ставлення до фізичного виховання з боку, переважно, директорів шкіл. Така практика фіксується джерелами впродовж 1930-50-х рр. Зокрема, у 1930 р. почалася розробка нових навчальних планів, ситуацію з фізичним вихованням у яких фіксує доповідна записка члена ВРФК М. Філя: «...за колишнім навчальним планом на фізичну культуру відводилося по 2 години на тиждень (декадних – 3 год.). Це був той мінімум, що дозволить до котроїсь міри забезпечити фізичне виховання молоді...Однак по окремих програмних комісіях при розробленні нових навчальних планів фізкультуру розцінюють інакше: в одних випадках її скорочують частково або й зовсім; в інших – її виносять за межі навчального плану. У таких заходах нічого нового нема й лише повтор експерименту, відхиленого ще в 1927 р., після чого фізичну культуру було заведено до всіх навчальних планів, але зараз доводиться констатувати таку саму недооцінку фізкультури. [...] Той факт, що навчальні плани ще не затверджені, а їх лише проектують, а вже на місцях окремі завідувачі шкіл скорочують фізкультуру є красномовна пересторога, що ми можемо зупинитися перед фактом не посилення, а занепаду фізкультури в школах...» [5]. Боротьба спочатку за збереження фізичного виховання в школах, а надалі – за належне ставлення до нього триватиме, фактично, впродовж усієї радянської історії. Варто врахувати, що планування роботи з

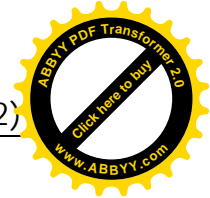
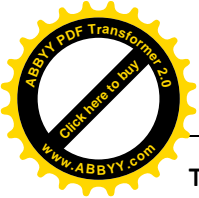
фізичного виховання у школах було досить умовним і опиралося на місцеві реалії тому, що загального обліку шкіл, де запроваджено фізичне виховання НКО на той час ще не було, а планові спеціальні асигнування на фізкультурну роботу в школах передбачалися лише з другої п'ятирічки [6].

У 1934 р. змінюється система роботи шкіл ФЗУ, а відповідно і фізкультурна робота в них. Нагадаємо, що ці школи виникають на хвилі ліквідації неписьменності й повинні були дати їх слухачам не лише освіту, але й необхідні професійні навички. Були створені навіть семирічки та десятирічки такого типу (ФЗС і ФЗД відповідно). Проте на середину 1930-х рр. питання освіти цілком закривали загальноосвітні школи, тому система ФЗУ зазнала змін: тепер це були короткотермінові школи – біля 6 місяців – в яких переважна увага приділялася оволодінню робітничою професією та роботі на підприємстві. По їх закінченні переважна більшість випускників потрапляла безпосередньо на виробництво. Ця особливість (порівняно з іншими навчальними закладами) позначилася на *організації фізичного виховання у школах ФЗУ*.

Якщо раніше головною формою роботи був урок, то зі скороченням терміну навчання вся фізкультурна робота виносилася на позаурочний час. Акцент на виробничому навчанні поставила на порядок денний використання таких форм роботи як фізкультпауза, фізкультхвилинка, виробнича гімнастика тощо. Інша фізкультурна робота проводилася шляхом організації гурткових занять. Незважаючи на те, що фізичне виховання було виключене з навчальних планів, уся відповідальність за її організацію та щоденне керівництво покладалося на навчальні відділи ФЗУ. Практичне керівництво нею здійснював штатний інструктор.

Інструктивно-методичний лист про організацію фізкультурної роботи в школах ФЗУ рекомендував, аби гурткова робота проводилася не лише при школі, але й при фізкультурному колективі підприємства, куди в майбутньому вілється учень. Зважаючи на вік і специфіку, кількість занять не перевищувала 2 годин на тиждень (*шестиденку*): одне у формі уроку (на базі школи) інше – як секційне по відповідному виду спорту, але з урахуванням вікових особливостей учня. В основі всієї роботи з фізичного виховання лежав комплекс ГПО. Відповідно до нормативних вимог, у центрі уваги були фізичні вправи. Поряд із ними йшло прищеплення санітарно-гігієнічних навичок, а також оволодіння учнями практичними і

теоретичними знаннями в галузі фізичної культури [7].

Однак, цим переліком фізична підготовка учнів (*фабзаучників*) не обмежувалася. Військовізація фізичного виховання вимагала освоєння ними ще й стрілецької справи, протиповітряної оборони, лиж, плавання, знання основних військово-політичних питань про РСЧА, знайомство з основними принципами побудови фізичної культури в СРСР та міжнародним революційним спортивним рухом [8].

Певне уявлення про зміст фізичного виховання у школах ФЗУ дають їх нормативні показники:

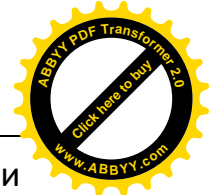
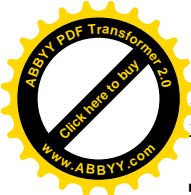
Таблиця 1

Нормативи з фізичного виховання для шкіл ФЗУ на 1934 р. [9].

Назва нормативу		Хлопці	Дівчата
Біг	100 метрів	15 секунд	17 секунд
	500 метрів	*	2 хвилини 20 секунд
	1000 метрів	3 хвилини 50 секунд	*
Стрибки у довжину з розбігу		3м 70см	3 м
Стрибки у висоту з розбігу		110 см	100см
Підтягування (із вису надхвatom)		5 раз	*
Лазіння по канату (палиці)		*	3 м
Метання гранати 700гр.		30 м	20 м
Біг на лижах по пересіченій місцевості		5 км / 40 хвилин	3 км / 28 хвилин
Перенесення патронного ящика		50 м (без урахування часу)	*
Ходьба в протигазі		1 км	1 км

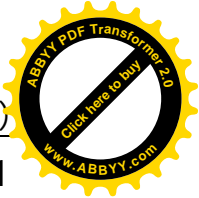
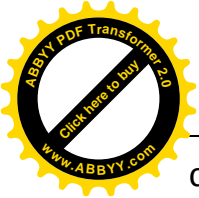
Наведена таблиця свідчить, що, з одного боку, основний акцент у підготовці юнацтва (як впливає з нормативів) робився на розвитку швидкісно-силових здібностей та витривалості (жодного нормативу, за допомогою якого б перевірялася гнучкість чи ін.) які найперше, потрібні вправному воїну. З іншого – наявність кількох специфічних нормативів вказує на прикладний характер підготовки, викликаний завданнями військовоїзації. Отже, ця таблиця може слугувати унаочненням мілітарної парадигми фізичної культури в СРСР.

Ситуація з фізичним вихованням у загальноосвітніх навчальних закладах та вишах на початку 1930-х рр. залишалася неоднозначною. До такого висновку призводять такі моменти. У багатьох тогочасних документах фіксується інформація щодо проведення різноманітних

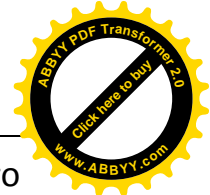
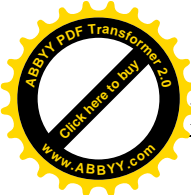

дитячих змагань, шкільних спартакіад тощо. Більше того – піонери України на Першому всесоюзному зльоті піонерів у 1932 р. завоювали першість саме з фізичної культури, отримавши прапор ЦВК СРСР [10], що свідчить про певні успіхи в даній сфері. В 1934 р., готуючись до Всесоюзної спартакіади піонерів та школярів, по всій Україні проходить низка шкільних, районних, обласних дитячих спартакіад [11], у яких задіяні тисячі школярів. Зважаючи на дефіцит і дороговизну спортивного інвентаря важко з висоти сьогодення оцінити реальні успіхи дітей. Безсумнівним залишається факт того, що радянська влада всіляко залучає дітей до рухової активності. У партійних документах це питання на часі, зокрема у постановах ЦК ВКП(б) про школу та піонерську організацію (обидві у 1932 р.) висувається завдання «широкого розгортання серед дітей спорту та різних масових форм оздоровлення та військової фізкультури», що мають допомогти «виховати покоління, здатне остаточно встановити комунізм» [12]. Поряд із цим, непоодинокі документи фіксують скарги керівників фізкультурним рухом на те, що в школах фізичне виховання поставлено дуже слабо. Складається враження, що незважаючи на той факт, що від 1930 р. ця дисципліна включена до навчальних планів шкіл, реальний стан справ свідчив про упосліджене ставлення до фізичного виховання в них, а комуністичні заклики так і не втілилися в реальні справи. Виходячи з такого положення, стає зрозумілим об'єднане звернення ВРФК, ЦК ЛКСМУ та НКО від 25.10.1934 р. до ЦК КП(б)У та Раднаркому про збільшення часу на обов'язкові заняття з фізичного виховання в середній школі (5–10 кл.) до 2 годин на шестиденний тиждень [13]. Пам'ятаємо, що саме такі параметри відстоювалися й у 1930 р., а тому припускаємо, що на початку 1930-х рр. їх реалізувати не вдалося й фізичне виховання все ще доводило свою необхідність для школярів. Із цим пов'язане прохання встановити фінансування фізкультурної роботи в школі (до цього часу його чи то не було, чи воно було недостатнім) із розрахунку 2 руб на учня в рік.

Схожою була ситуація і щодо фізичного виховання у вишах. В УРСР у 1935 р. нараховувалося біля 90 тис. студентів у вишах і понад 120 тис. студентів технікумів [14]. У звітах обласних РФК згадуються різноманітні спортивні гуртки в інститутах; деякі види спорту, як то гімнастика чи баскетбол, майже винятково культивувалися лише в них, а в 1934 р.

студенти ХЕТІ (Харківського електротехнічного інститут) навіть зайняли 1 місце на спартакіаді серед технічних вишів у Москві [15]. Проте загальний стан справ із фізичним вихованням у ці роки був не настільки добрим. Голова ВРФК у листі в ЦК КП(б)У зазначає, що фізична культура і спорт в навчальних закладах України знаходиться на дуже низькому рівні. Проводячи паралелі з капіталістичними країнами (що для нього, на диво, є характерним) він зазначає, що більшість спортивних рекордів утримують студенти, тоді як у нас фізкультура і спорт у вишах суттєво відстає від загального рівня фізкультурної роботи в Україні. Зокрема, на Всесоюзній міжнаркомахтівській студентській спартакіаді збірний колектив вишів системи НКО зайняв лише 13 місце, а вишів НКЗ – 11 місце [16]. Далі він змальовує ситуацію з матеріальним забезпеченням, відзначаючи, що в навчальних закладах не створено необхідної технічної, спортивної, бракує необхідних асигнувань на таку роботу; відсутні (за деяким винятком) не лише студентські стадіони, футбольні майданчики, але й навіть добре обладнані фізкультурні зали. При цьому, в багатьох вишах (Київський медичний інститут, Харківський держуніверситет, Харківський інститут механізації й електрифікації сільського господарства, Харківське студентське містечко) наявні зали перепрофілюються для інших потреб [17]. Своїм листом він підтверджує тезу, що незважаючи на постійні партійні заклики й гасла, фізичне виховання в системі освіти було пасинком. Окрім людського чинника – коли його ігнорують директори шкіл, технікумів, інститутів – цьому «посприяв» і брак спортивного інвентаря, а також той факт, що з початком 1930-х рр. у технікумах та інститутах, в якості обов'язкової дисципліни, запроваджено вивчення військової справи, яка, до певної міри, заступає фізичне виховання. Небайдужі до фізичної культури просять такої ж преференції й для останнього [18]. Однак, більшістю керівників вивчення військової справи розглядалася як альтернатива фізкультурі тим більше, що мілітаризація всіх сфер життя тоді превалювала: згадаймо популярний фільм тих років, за книгою Льва Касіля «Воротар Республіки» – вся країна співала «Эй, вратарь, готовся к бою, часовым ты поставлен у ворот... Ты представь, что за тобою полоса пограничная идет...». Від середини 1930-х рр. фізична культура сприймається вже не як спосіб виховання здорового пролетаріату (ширше – робочої сили), а як мобілізаційний ресурс, спосіб підвищення військово-(найперше) і вже потім -фізичної (чи -прикладної) підготовки молоді.

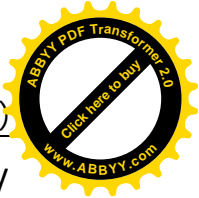
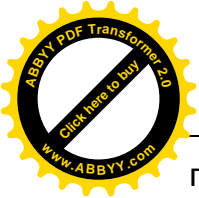

Іншою причиною пасивності навчальних закладів щодо фізичного виховання була не лише нестача кваліфікованих викладацьких кадрів, але й їх низька якість через що у низці вишів його взагалі не викладали. Зокрема, з 369 викладачів фізичного виховання у вищій школі, лише 68 мали вищу освіту, а 119 – середню. У багатьох вишах не було ні програм, ні навчальних планів з фізичного виховання. Заплановані ВРФК заходи з перепідготовки викладачів та підвищення їх кваліфікації неодноразово зривалися через те, що низка наркоматів (НКО, НКЗ, Народний комісаріат землеробства – надалі Наркомзем) відмовлялися фінансувати їх [19]. Одним із кроків на шляху до розв'язання такої проблеми, на думку голови ВРФК, могло стати запровадження з 01.01.1936 р. викладання цієї дисципліни як обов'язкової в інститутах і технікумах, а також організація в деяких вишах самостійних кафедр фізичного виховання [20]. У цьому питанні українські керівники взорували на центр, де в кількох вишах Москви і Ленінграда такі кафедри вже постали.

Політичні реалії радянського повсякдення середини 1930-х рр. не оминули й фізичну культуру. В суспільстві поступово нагнітається істерія переслідування ворогів. Постійні, з 1928 р., процеси над «ворогами народу» стають повсякденним явищем. Так зване «розкриття» різноманітних підпільних організацій як то «Українського інженерного центру», «Спілки визвольної України», «Союзу України та Кубані», «Українського національного центру», «Контрреволюційної шкідницької організації», «Всеукраїнського есерівського центру», «Української військової організації», «Блок українських націоналістичних партій» тощо загострюють відчуття неспокою та тривоги в суспільстві. Що характерно – всіляких «ворогів» шукали чомусь саме серед представників української інтелектуальної еліти. З іншого боку – постійні масові заходи, як то мітинги, паради, гуляння-«майовки», пропагандистські вистави під час державних свят, що не залишали людину наодинці з собою; інтенсивне використання засобів масової інформації – радіо, кіно, масові читання газет і рекомендованих книг⁸,

---

⁸Фізкультурники Харківського аеропорту в 1935 р. писали, що вони «ввели систему колективного посещения кино, театров..., организовали коллективную и индивидуальную читку художественной литературы (литминимум) – «Как закалялась сталь», «Секретарь райкома» и др. на квартирах комсомольцев» [ЦДАГОУ – Ф.7.Оп.1.Спр.1323. Ар.10]. Секретар ЦК ЛКСМУ в цей же час закликає: «В дни зимних каникул с 1.01.1936 г. ...провести по Украине по всем городским и сельским кинотеатрам детские киномаскарады. [...] Во время киномаскарадов изучить с детьми лучшие песни звуковых картин

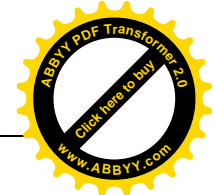
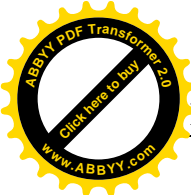
політінформації; мілітаризація населення через масову військову підготовку та величезна кількість військових і спортивних змагань – все це створювало навколо особистості атмосферу майже всепроникного примусу і контролю, що змушувало її піддатися впливу режиму й довести свою особисту «відданість улюбленому вождю». Залишатися осторонь вдавалося небагатьом – частіше перемагала привабливість співучасті в «історичному моменті» чи примус до неї. Настає повне одержавлення приватного життя людей, експансія влади в ньому, поглинання тоталітарною системою будь-якої соціальної самостійності особистості.

Висновки. В умовах відносної свободи, характерної для періоду нової економічної політики (1921–1928 рр.), культурне життя в Радянському Союзі нуртувалося боротьбою різноманітних течій, тенденцій, поглядів на право визначати форми і норми постреволюційної культури. Фізична культура й освіта не залишалися осторонь: на освітянській ниві в ці роки протікають усілякі експерименти щодо форми й організації навчального процесу, а щодо фізичної культури, то партія бачить у ній елемент ідеологічного, найперше, впливу на людей, а, відтак, і можливість із її допомогою впливати на них і контролювати їх. Тому в ній, поза ідеологічним інтересом, виділялася лише гігієнічна чи трохи ширше – оздоровча – складова. Усе це не сприяє розвитку фізичного виховання у школі. Воно присутнє лише спорадично. Лише зі зміною парадигми фізичної культури – її мілітаризації – фізичне виховання перетворюється на предмет шкільної програми, який із труднощами виборює собі там місце.

Перспективи подальших досліджень. В силу того, як усе більше науковців звертатимуться до такої цікавої й багатогранної теми як історія фізичного виховання чи ширше – історія педагогіки на українських теренах, обов'язково переглядатиметься низка, колись здавалося б непорушних істин, створюючи об'єктивну картину радянського повсякдення і місця в ньому фізичної культури.

[...] организовать инсценировки отдельных эпизодов из лучших картин с масками и костюмами героев – «Чапаев», «Юность Максима», «Партизанская дочка», «Будёныши» и др.» [ЦДАГОУ – Ф.7.Оп.1.Спр.1187.Ар.201].

ЛІТЕРАТУРА

1. Центральний державний архів громадських об'єднань України (ЦДАГОУ), ф. 7., оп. 2., спр. 411, арк. 5.
2. ЦДАГОУ, ф. 7., оп. 1., спр. 411, арк. 6–6 зв.
3. ЦДАГОУ, ф. 7., оп. 1., спр. 411, арк. 12–12 зв.
4. ЦДАГОУ, ф. 7., оп. 1., спр. 411, арк. 14.
5. ЦДАГОУ, ф. 7., оп. 1., спр. 411, арк. 48–49.
6. ЦДАГОУ, ф. 7., оп. 1., спр. 411, арк. 124.
7. ЦДАГОУ, ф. 7., оп. 1., спр. 411, арк. 120–121.
8. ЦДАГОУ, ф. 7., оп. 1., спр. 411, арк. 27–29.
9. ЦДАГОУ, ф. 7., оп. 1., спр. 1005, арк. 127.
10. ЦДАГОУ, ф. 7, оп. 1, спр. 1185, арк. 220.
11. ЦДАГОУ, ф. 7, оп. 1, спр. 1180, арк. 61–64.
12. ЦДАГОУ, ф. 7, оп. 1, спр. 1187, арк. 25–26, 30–42.
13. ЦДАГОУ, ф. 7, оп. 1, спр. 749, арк. 49.
14. ЦДАГОУ, ф. 7, оп. 1, спр. 1187, арк. 3.
15. ЦДАГОУ, ф. 7, оп. 1, спр. 6623, арк. 45.
16. ЦДАГОУ, ф. 7, оп. 1, спр. 1189, арк. 137.
17. ЦДАГОУ, ф. 7, оп. 1, спр. 1330, арк. 49.
18. ЦДАГОУ, ф. 7, оп. 1, спр. 1330, арк. 50.
19. ЦДАГОУ, ф. 7, оп. 1, спр. 590, арк. 10 зв.
20. ЦДАГОУ, ф. 7, оп. 12, спр. 727, арк. 1–3.
21. ЦДАГОУ, ф. 7, оп. 12, спр. 727, арк. 7.

РЕЗЮМЕ

Ю.О.Тимошенко. История становления физического воспитания в школах СССР.

В статье проанализирован процесс становления и формирования физического воспитания в общеобразовательных и специальных школах, его исторические особенности и тенденции. Рассмотрена организация учебного процесса и содержание физического воспитания, критерии оценивания физического развития детей. Показан социальный фон, на котором конституируется система физического воспитания в учебных заведениях.

Ключевые слова: органы народного образования, физическое воспитание, фабрично-заводское учение, школа, методика, кружок, военизация.

SUMMARY

U.Tymoshenko. Physical education development history in the schools of the USSR.

The process developing physical education in ordinary and special schools, its historical particularities and trends are defined. The organization of educational process and content of physical education, children physical development criteria are studied. The social background is shown, which could define the physical education system in educational institutions.

Key words: people's education authorities, physical education, fabric study, school, methodics, section, militarization.